

De ligging van leengoederen / landgoederen / hofgoederen in Drenthe, verkregen en/of aangelegd door dienstmannen van de Frankische bezetters na het jaar 800 en voor 1400.

Deel 1.

Anlo t/m Loon

Inleiding.

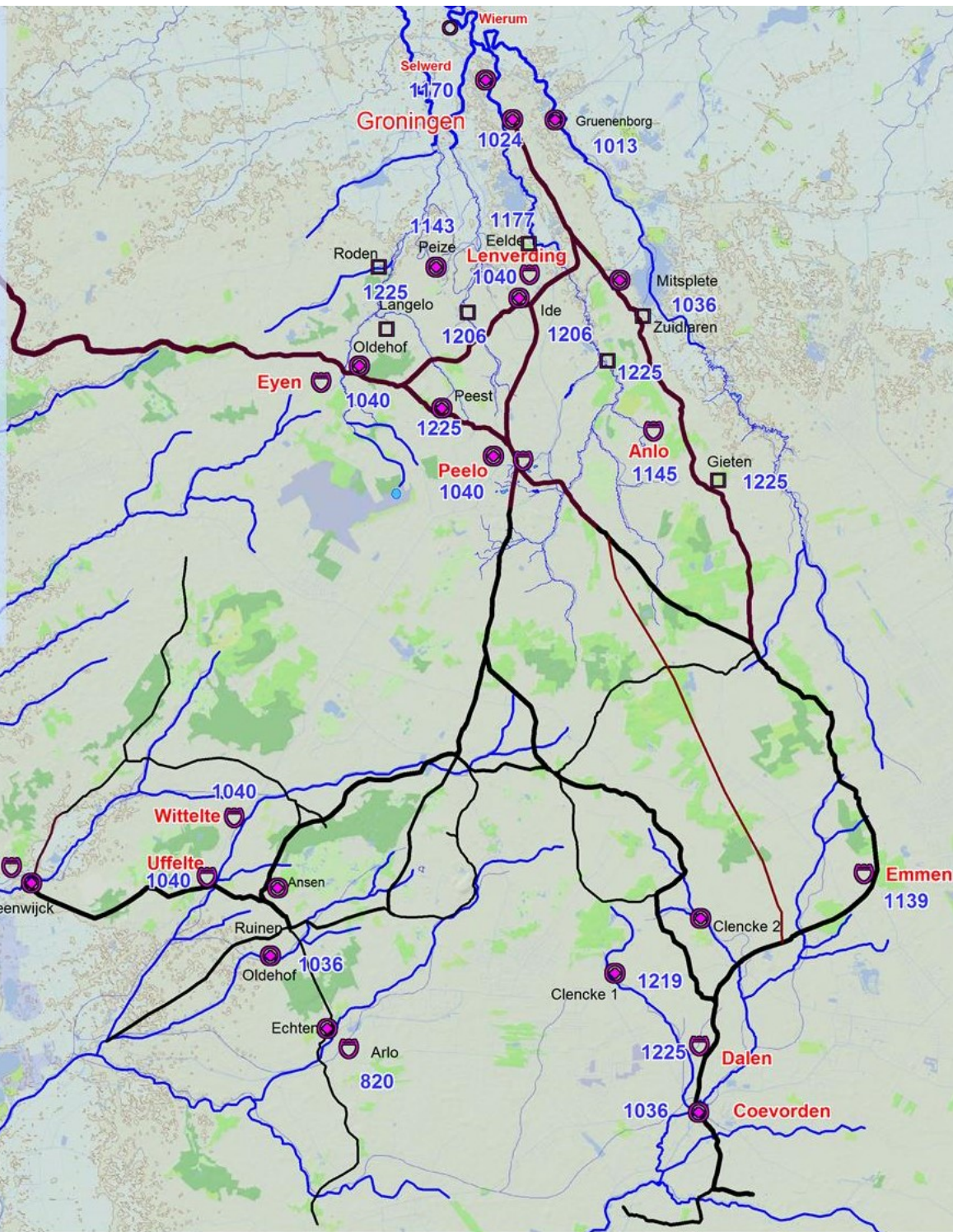
Drenthe heeft, behalve het herbouwde kasteel in Coevorden, verder geen kastelen zoals die wel voorkomen in Salland, Twenthe en verder naar het zuiden. Wel kennen we de zogenaamde havezaten, landhuizen waaraan het recht van havezate was gekoppeld, en vergelijkbare landhuizen. Ze komen voornamelijk voor in het noorden en zuidwesten van Drenthe. Het zijn de nog zichtbare herinneringen aan het groot grondbezit van nazaten van families van adellijke afkomst. De basis van dat bezit is gelegd na de onderwerping van de Saksische Drenten door de Frankische keizer Karel de Grote in het jaar 804. De Angelsaksische Friezen waren al eerder onderworpen in 774, maar deze bleven opstandig en omdat Karel ook de grootste moeite had om de Saksen, waaronder de Drenten, te onderwerpen en te bekeren tot het christelijk geloof, besloot hij om de Friezen en de Saksen in het bezit te laten van hun eigen landrecht, zoals dat van oudsher bij hen in gebruik was. In een ander artikel op deze website is dit al uitvoerig uit de doeken gedaan. De Saksische Drenten (en ook de Friezen) schikten zich in hun lot, bleven vrije mensen die alle grond welke zij in gebruik hadden voor het eigen levensonderhoud, behielden en over het eigen volk recht spraken volgens oud gebruik. Wel moesten de Drenten zich schikken in een aantal algemene regels welke voor het gehele Frankische Rijk golden. Een van die regels was dat alle woest gelegen gronden, bossen, wouden en wateren tot het bezit van de landsheer behoorden, dus domeingrond was. De landsheer besliste over het gebruik van die gronden en wateren. Daarop was ook het bestuursstelsel gestoeld. Delen van het rijk werden in leen gegeven aan vertrouwelingen, die namens de keizer de rechten uitoefenden. Het rijk was groot en de keizer had vele dienstmannen en een groot leger, die allemaal gevoed moesten worden. En die voeding kon niet worden opgebracht door zijn onderdanen/boeren. Daarom gaf hij o.a. gronden als leengoed uit aan regionale bestuurders, ordebewakers en toezichthouders. Ook ridders uit zijn leger kregen grond, met de verplichting op eerste afroep op het hof te verschijnen en nog wat aanvullende verplichtingen. Die ridders kregen verder geen salaris. Alle verordeningen van Karel de Grote werden vastgelegd in zogenaamde Capitulaire, hoofdstukken. Eén ervan was de "Capitulaire de villis vel curtis imperialibus", het landgoederenbesluit. Ridders waren telgen uit voorname, meestal rijke families, omdat die in staat waren om een complete uitrusting, inclusief paarden, schildknapen en manschappen te bekostigen. Een aantal ridders van het leger dat de Saksen in Drenthe hadden onderworpen en hun helpers bleven hier als ordebewakers en toezichthouders en kregen gronden in leen conform de voorwaarden vermeld in de "Capitulaire de villis". Op deze gronden werden hoeves gebouwd om te voorzien in de eigen levensbehoeften en alles wat meer werd geproduceerd moest volgens de voorwaarden worden opgeslagen of afgeleverd aan de decentrale hoven of het centrale hof in Aken. De ridders zelf bewoonden een versterkt huis, een burcht, welke in de loop der jaren veranderde van een houten bouwsel tot een zwaar stenen slot. Omdat de Drenten vrije (eigenerfde) boeren bleven, dus niet horig waren aan hun landsheer, (zoals wel de boeren in Salland waren) verschenen er in Drenthe in eerste instantie alleen maar burchten langs de randen van de toenmalige gouw Drenthe en nabij enkele knooppunten van wegen. Als decentraal bestuurscentrum waren Groningen en Coevorden aangewezen. Omdat in die tijd het verkeer voornamelijk te voet of te paard plaats vond, was de afstand tussen beide plaatsen te groot om in één dag te kunnen worden afgelegd. Daarom werden op regelmatige afstanden ook grond uitgegeven aan dienstmannen om deze in te richten als rust- en voedingsplaats voor dienaars van het gezag en voor legereenheden op trektocht. Deze goederen kennen we als hofgoederen. Op alle leengoederen waren boerderijen en werkplaatsen, waarvan de bezetting aan mankracht in eerste instantie uit de kring van de leenman kwam, meestal familieleden of aangetrouwden en afkomstig uit de geboortestreek van de leenman. In de meeste gevallen kwam die uit Westfalen. Daar vele Drentse nederzettingen een naam hebben die ook in Westfalen voorkomt, of grotendeels daarop lijkt, is het niet ondenkbeeldig om te veronderstellen dat zo'n nederzetting dus geen Saksische, maar (grotendeels) Westfaalse nederzetting is.

Dit hoofdstuk begint met een overzicht van de belangrijkste leengoederen. Daarna, in alfabetische volgorde, kaarten op grotere schaal van elk uit oorkonden bekend leengoed met vermelding van aanvullende gegevens. De weergave is zeker niet compleet en meer gegevens kunnen ook vermeld staan in volgende hoofdstukken waar de afzonderlijke Drentse nederzettingen worden afgebeeld met toelichtingen van allerlei aard.

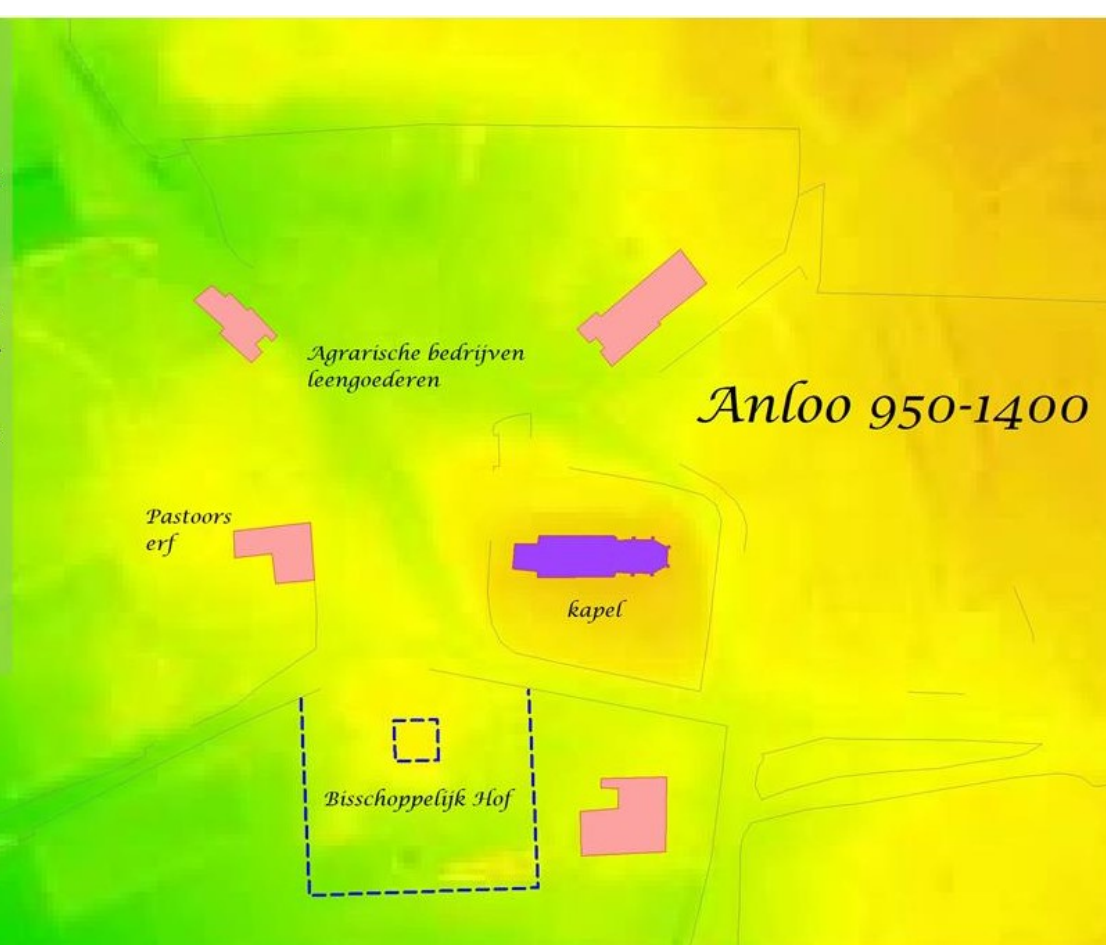
Drenthe 1000-1400. Overzichtskaart Leengoed/landgoed/hofgoed.

Op de kaart hiernaast ziet u de ligging van de leengoederen en mottekastelen, vermeld in oorkonden, met het jaartal waarin voor het eerst melding wordt gedaan van het bestaan ervan. Het jaar van uitgifte of aanleg kan echter ouder zijn. Dat is zeker het geval met de mottekastelen die in Coevorden, Groningen en bij Echten zijn aangelegd. Dat waren de invalspoorten naar Drenthe van de Frankische legers voor 800. Tussen 800 en 1000 en vooral na de rijksdag van 944/945 zullen daar een aantal zijn bijgekomen. In Westfalen was het aantal leengoederen rond 900/1000 al flink groot als gevolg van de behoefte van de Duitse keizer aan steun voor zijn krijgsmacht en de kosten daarvan. Ridders uit adellijke families hadden al in het verleden grond gekregen met daaraan verbonden rechten en deze leenmannen begonnen zich te gedragen als kleine vorsten en kregen het voor elkaar dat die rechten vererfbaar werden. De ridders die met het Frankische leger naar Drenthe waren gekomen om het gezag te vestigen en te handhaven kregen hier gronden in leen op bepaalde voorwaarden, waarop onderkomens en bedrijfsgebouwen werden gezet voor hun familie, dienstmannen en helpers.

Na 1040, toen de Bisschop van Utrecht, behalve de kerkelijke macht ook de wereldlijke macht in Drenthe verkreeg, breidde het aantal leengoederen zich gestaag uit. Voor het handhaven van zijn gezag was de bisschop grotendeels afhankelijk van de steun van die ridders. Maar ook hier ging het eigen belang van die ridders een rol spelen. Een aantal nazaten van ridderfamilies waren bezitters van bedrijven geworden en steunden de Saksische Drenten in hun streven naar herstel van hun oorspronkelijke vrijheid. Dat leidde tot de Slag bij Ane in 1227 waarbij de toenmalige bisschop om het leven kwam. Het was het begin van het herstel van de oude Drentse vrijheid en leidde tot de opstelling van het Drentse Landrecht van 1402. Wel kregen de ridderfamilies, die inmiddels al vele generaties in Drenthe woonden, een formele plaats in de samenleving. De markeindeling werd hersteld, waarbij ook nieuwe marken het licht zagen, vooral daar waar vroeger woeste grond lag en na 800 Frankische nederzettingen waren ontstaan. Op de volgende pagina's worden de leengoederen afzonderlijk belicht, behalve de oudsten die al in deel 2 bij de mottekastelen zijn besproken.

Anloo komt niet voor op de schuldmuddenlijst, hetgeen betekent dat het volgens D P Blok omstreeks het jaar 945 geen Saksische nederzetting (meer) was. Volgens het archeologisch onderzoek van A E van Giffen in 1942 zouden restanten van een houten constructie onder de huidige kerk wijzen op een eerste bouw van een houten kerk in de 10e en mogelijk al in de 9e eeuw. Anlo was ook geen leengoed van de Duitse keizer bij zijn overdracht van de wereldlijke macht aan de Bisschop van Utrecht in 1040. Toch moet er toen al een kerk zijn geweest met enkele gebouwen voor dienstmannen. De oorzaak van het opleggen van schuldmudden door de Duitse keizer was een gevolg van de ongehoorzaamheid van de Drenten om zich te onderwerpen aan het gezag, waarna hij op een Rijksdag in Aken omstreeks 940 besloot om strengere graven en abten aan te stellen. Dat zal geleid hebben tot een grotere activiteit in Drenthe wat de kerstening betreft en het oprichten van kerken, maar ook tot het oprichten en inrichten van enkele hofsteden tussen de borgsteden Coevorden en Groningen. Emmen en Anlo zullen daar een gevolg van zijn geweest.

Anlo, gelegen halverwege de afstand tussen Emmen en Groningen, als overnachtingsplaats voor zendelingen en begeleidende krijgsmannen en als rustpunt voor reizende dienstmannen van de koning. Het was zelfs een aantrekkelijk oord om te verblijven, want de bisschop Hartbert of Herbert (van Wierum/Werl) van Utrecht heeft hier meer dan één oorkonde ondertekend. Waar het bisschoppelijk hof heeft gestaan is niet bekend. Op basis van luchtfoto's en het actuele hoogtebestand is wel een mogelijke plek aan te wijzen. Zie hierboven op de kaart.

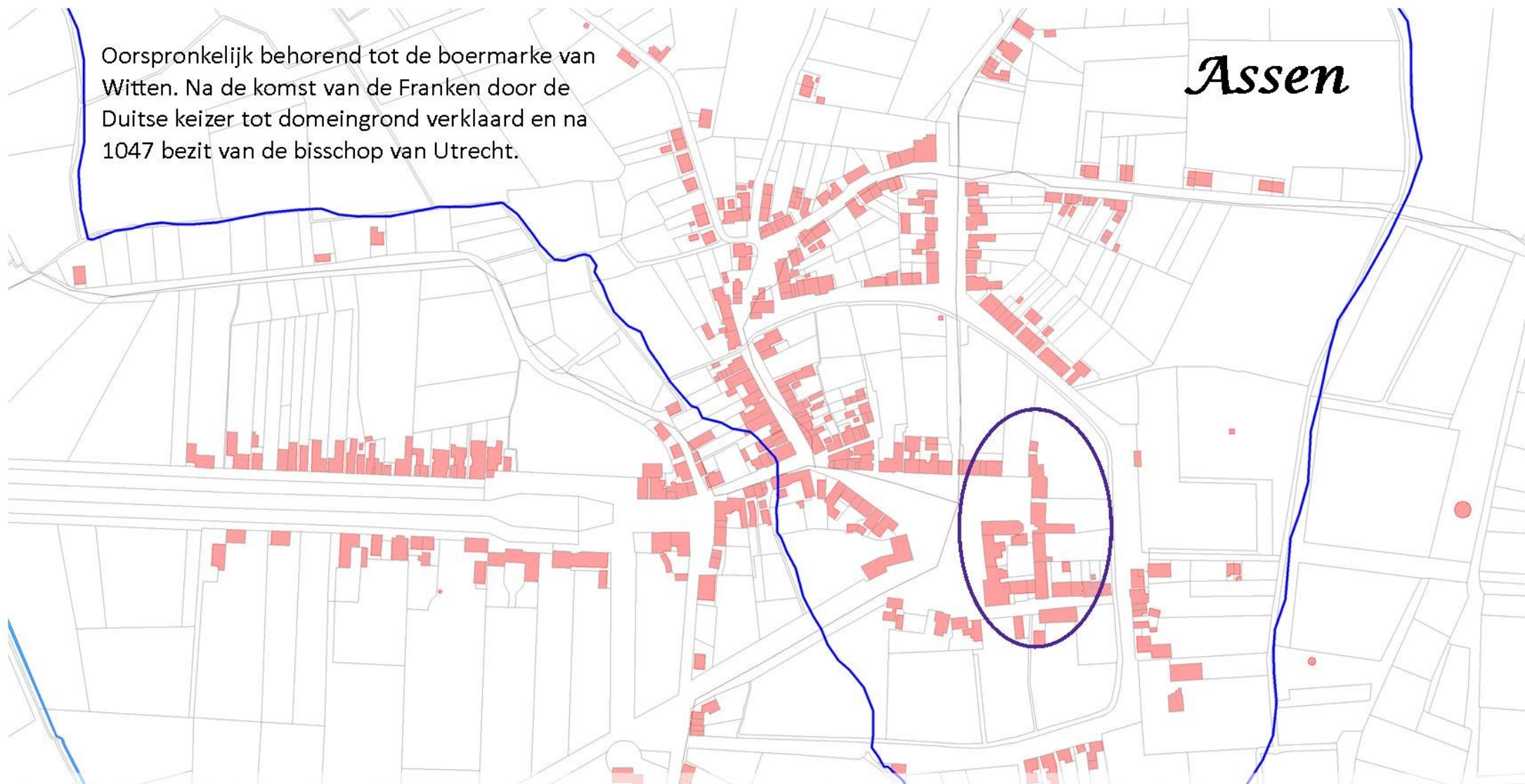
De kerk van Anlo wordt in 1139 vermeld. In een oorkonde van 20 juni 1314 erkennen Bolo en Leffard, broers van de meier in Anlo, van de bisschop in erfpacht ontvangen te hebben de hof te Anlo met twee waren en het bos Loe waaruit vroeger betaald werden 80 mudden koren, zulks met voorbehoud van de bisschop van drie waren in hout, eikels, denarii graminales en valkenvangst. Op 1 mei 1359 verkrijgen Roelof Boele, Johan en Bayolt Altingh de halve hof te Anlo in meiersrecht.

In een leenregister van de bisschop van Utrecht uit 1379/1382, aanwezig in de collectie Brands te Nieuw Dordrecht, is Rudolf (Roelof) van Steenwijck, gehuwd met een dochter van Arend van Norch, bezitter van de twee hoven van Anlo. Lamme Mesteringhe is dan bezitter van het Mesteringhegoet. In een belastingregister van omstreeks 1450 wordt in Anloo slechts één erf belast, met Peter Schelert als belastingplichtige. Anlo zal veel te lijden hebben gehad tussen 1200 en 1350, tijdens de strijd van de bisschop van Utrecht met de Drentse boeren. Anloo zal zich in de eeuwen daarna pas verder hebben ontwikkeld.

Zie verder de volgende pagina.

In 1196 wordt vermeld dat Folkert van Coevorden zich terugtrekt op zijn erfgoed in Ansen, nadat zijn broer Rudolf hun vader, Ludolf van Wierum, opvolgt als slotvoogd van Coevorden. Ludolf van Wierum was een broer van Hartbert van Wierum, bisschop van Utrecht. Na zijn aantreden in 1139 als bisschop begiftigde hij zijn broers met functies en goederen in Groningen en Drenthe om zijn macht te verstevigen. Mogelijk heeft hij toen (tussen 1139 en 1150) zijn broer Ludolf niet alleen het kasteleinschap over Coevorden gegeven, maar ook leengoed in Ansen als appeltje voor de dorst, mocht Coevorden hem eens ontnomen worden. Ansen ligt vlak bij Ruinen, waar de macht van de bisschoppen stevig geworteld was. Ansen wordt in het schuldmuddenregister aangeslagen voor 1 schuldmudde, zodat de kern Saksisch is, maar het leengoed zal waarschijnlijk het meest hebben bijgedragen aan de ontwikkeling.

Assen

Oorspronkelijk behorend tot de boermarke van Witten. Na de komst van de Franken door de Duitse keizer tot domeingrond verklaard en na 1047 bezit van de bisschop van Utrecht.

Assen op de kadastrale kaart van 1832. In blauw zijn de tracés van vroegere stroompjes er overheen getekend. Assen is geen oorspronkelijk Saksische nederzetting, maar is pas ontstaan na 1259, toen het nonnenklooster Maria in Campis zich hier vestigde. Bij dat klooster werd een hoeve gebouwd, ongeveer op de plek waar nu het Gerechtsgebouw staat, en enkele onderkomens van dienstmannen. In de loop der jaren hebben ambachtslieden, kooplieden en handelslui hier gezorgd voor verdere uitbreiding. De naam Assen kan mogelijk zijn bepaald door de eerste abdis, die zeker verwant was aan een adellijk geslacht en mogelijk banden had met het Haus Assen in Westfalen.

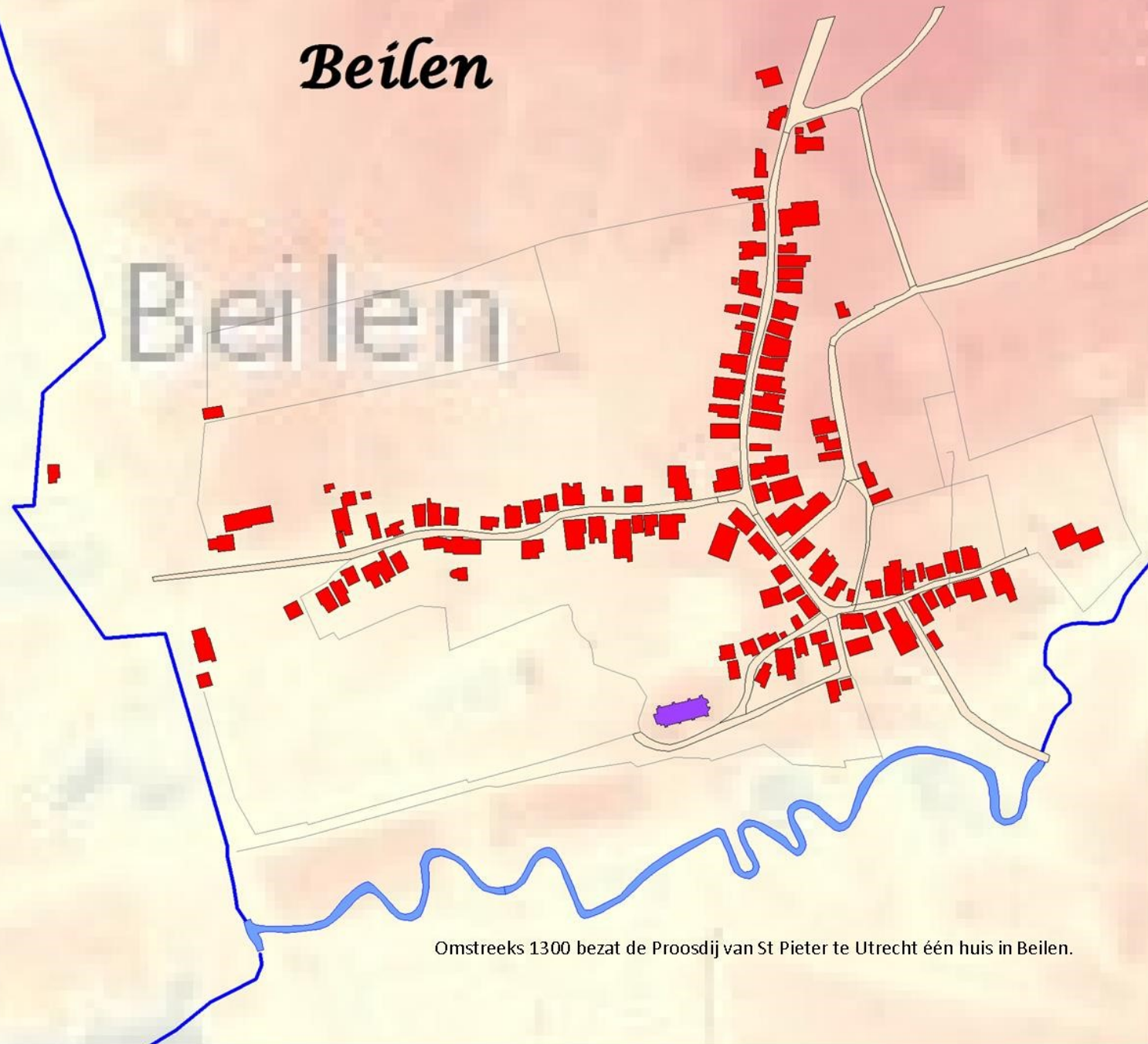
(Assen is vermoedelijk vernoemd naar de “Borch to Assen” die in 1023 tot het Ambsthof Honsel behoorde en door keizer Hendrik II, de heilige, geschonken werd aan het klooster Abdinkhof in Paderborn. Hieruit is het Haus Assen ontstaan. In 1384 was Rutger von Ketteler leenman. In 1653 ging Christof Bernhard von Galen op de burcht wonen.)

Hiernaast de kaart van Beilen zoals het er uit zag in 1832. Wat opvalt is de lintbebouwing langs de wegen. Geen kenmerken van een Saksische nederzetting met boerderijen, schuren en schaapskooien. Meer die van een plaats met veel handwerkslieden en handelaren. De kerk staat eenzaam in het zuiden, vlak bij de stroom.

Wanneer we in het gebied rond Beilen de nederzettingen bezien, dan valt het op dat deze klein, maar groot in aantal zijn. Eursinge, Bruntinge, Klatering, Lieving, Makkum en Holthe. Allemaal nederzettingen van Saksisch origine. Het lijkt erop dat Beilen is gesticht na de Franse bezetting, dus na het jaar 800, om hier het bestuurlijk en geestelijk centrum neer te zetten die dienst zal doen voor de hele omgeving. De pastoor zal grond ter beschikking hebben gekregen om te voorzien in zijn levensonderhoud en hierop zullen één of meer boerderijen zijn gebouwd. Omdat het volk hier, bij de kerk, elkaar regelmatig ontmoette, zal hier handel zijn gedreven. Dat zal weer aanleiding zijn geweest voor handwerkslieden en handelaren om zich hier te vestigen. Van Beilen is uit oorkonden bekend dat het een hofgoed bezat of was, eigendom van de bisschop van Utrecht. In 1139 wordt Beilen voor het eerst vermeld. Nu is Beilen in 1820 door brand volkomen verwoest, dus de kaart van 1832 is geen maatstaf dat het dorp daarvoor hetzelfde kaartbeeld te zien gaf. Maar in 1832, dus 12 jaar na de brand, zal Beilen in grote lijnen weer het gezicht van vroeger hebben verkregen. Beilen komt niet voor in het schuldmoddenregister, zodat moet worden aangenomen dat het geen Saksische nederzetting was.

Beilen

Beilen

Omstreeks 1300 bezat de Proosdij van St Pieter te Utrecht één huis in Beilen.

Wie er zoal op een landgoed gehuisvest waren en welke taken moesten worden uitgevoerd kunt u lezen in een ander artikel op deze website.

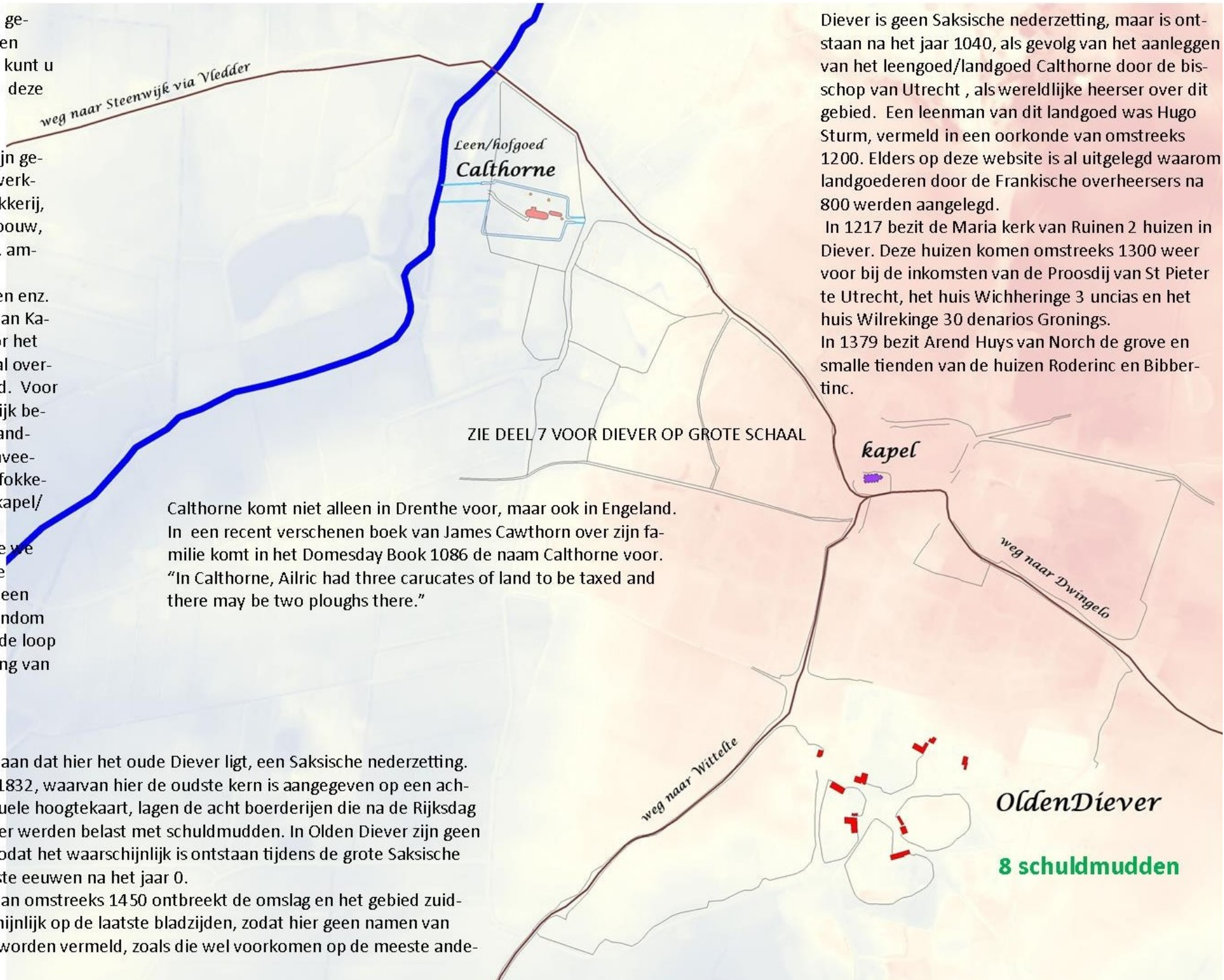
Kort samengevat:

Een ridder/dienstman met zijn gezin, meiers van de hoeves, werkmeesters voor de paardenfokkerij, veehouderij, landbouw, bosbouw, visserij, jachthondenfokkerij, ambachtslieden en knechten.

De hele opsomming van taken enz. in het landgoederenbesluit van Karel de Grote is algemeen voor het gehele rijk, maar niet alles zal overal kunnen worden uitgevoerd. Voor Calthorne zal het vermoedelijk beperkt zijn gebleven tot wat landbouw, vooral veeteelt, pluimveehouderij, visserij en paardenfokkerij. De verplicht te bouwen kapel/kerk is gebouwd halverwege (Olden)Diever, een keuze die we ook zien in de meeste andere Drentse nederzettingen met een landgoed in de nabijheid. Rondom die kerk ontwikkelde zich in de loop der jaren dan een nederzetting van ambachtslieden en kooplui.

De naam Oldendiever geeft aan dat hier het oude Diever ligt, een Saksische nederzetting. Op de kadastrale kaart van 1832, waarvan hier de oudste kern is aangegeven op een achtergrond van de huidige actuele hoogtekaart, lagen de acht boerderijen die na de Rijksdag van 944 door de Duitse keizer werden belast met schuldmudden. In Olden Diever zijn geen grafheuvels te ontdekken, zodat het waarschijnlijk is ontstaan tijdens de grote Saksische volksverhuizingen in de eerste eeuwen na het jaar 0.

In het erfbelastingregister van omstreeks 1450 ontbreekt de omslag en het gebied zuidwest Drenthe stond waarschijnlijk op de laatste bladzijden, zodat hier geen namen van belastingplichtigen kunnen worden vermeld, zoals die wel voorkomen op de meeste andere dorpskaartjes.

Calthorne komt niet alleen in Drenthe voor, maar ook in Engeland. In een recent verschenen boek van James Cawthorn over zijn familie komt in het Domesday Book 1086 de naam Calthorne voor. "In Calthorne, Ailric had three carucates of land to be taxed and there may be two ploughs there."

Diever is geen Saksische nederzetting, maar is ontstaan na het jaar 1040, als gevolg van het aanleggen van het leengoed/landgoed Calthorne door de bisschop van Utrecht, als wereldlijke heerser over dit gebied. Een leenman van dit landgoed was Hugo Sturm, vermeld in een oorkonde van omstreeks 1200. Elders op deze website is al uitgelegd waarom landgoederen door de Frankische overheersers na 800 werden aangelegd. In 1217 bezit de Maria kerk van Ruinen 2 huizen in Diever. Deze huizen komen omstreeks 1300 weer voor bij de inkomsten van de Proosdij van St Pieter te Utrecht, het huis Wichheringe 3 uncias en het huis Wilrekinge 30 denarios Gronings. In 1379 bezit Arend Huys van Norch de grove en smalle tienden van de huizen Roderinc en Bibbertinc.

Het gebied Deurze was in 800 onbewoond en de Franse bezetter van Drenthe, Karel de Grote, verklaarde na de definitieve onderwerping van de Drenten, dat alle niet bij de Saksische boeren in gebruik zijnde gronden ten behoeve van hun dagelijks levensonderhoud, vanaf dat moment allodiaal bezit van de keizer was, dus domeingrond. Delen van die gronden werden in leen uitgegeven aan dienstmannen en ridders uit zijn leger, op bepaalde voorwaarden. Omstreeks 1259 blijkt dat er in Deurze een landgoed/landhoeve is waarvan Otto Graaf van Bentheim de leenman is. Otto's zuster Gertrud is gehuwd met ridder Herman van Methete, kastelein van Otto. Otto van Bentheim had het leengoed Deurze kennelijk in onderleen gegeven aan Hako van Hardenberg. Deze ruilt met toestemming van Otto de landhoeve in Deurse met de gebouwen en grond van het klooster bij Coevorden. De nonnen van het klooster gaan naar Deurse, waar zij tijdelijk verblijven totdat het nieuw te bouwen klooster Assen gereed is.

Op het kaartje rechts, waarop de kadastrale situatie van 1832 afgebeeld is, zal het toenmalige hoofdgebouw gestaan hebben binnen de afgebeelde grachten. De bijbehorende gronden van het leengoed zullen zeer ruim rondom dit leengoed hebben gelegen. De huidige naam Kamps heide verwijst naar Campis heide, het veld behorend tot het klooster Maria in Campis.

In een oorkonde van 1325 wordt een Hugo van Deurse vermeld.

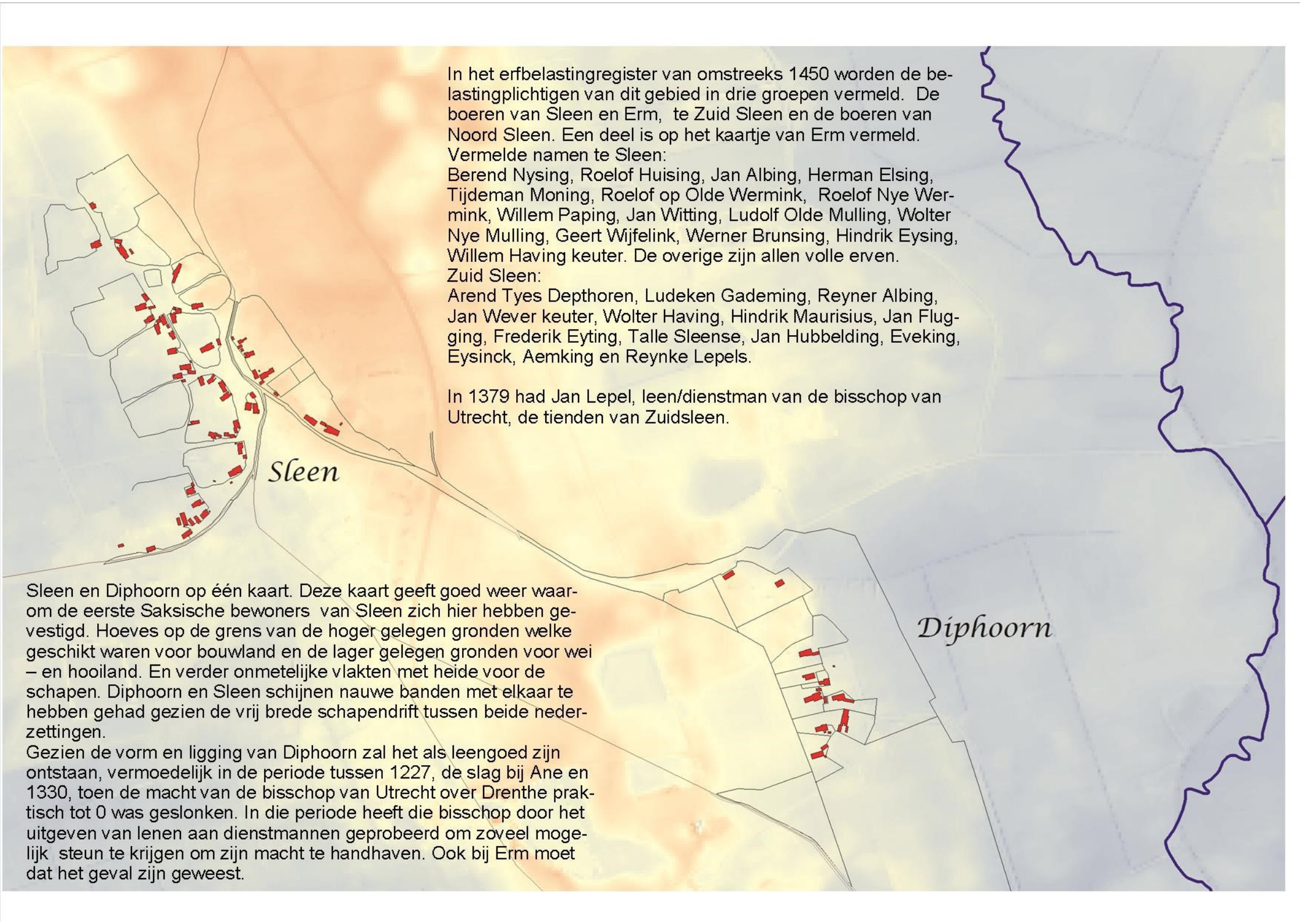
In 1379 is Hugo Wensinc bezitter van het Wensingegoet als leenman van de bisschop van Utrecht.

In het erfbelastingregister van omstreeks 1450 komt Deurse voor samen met Nielande. Vermeld staan Alking Schulting, Herman van Elven, Ludeken Schuring, Roelof Huising en Biens Alert. (De juiste benamingen kunnen afwijken van wat er geschreven staat)

Deurze is vermoedelijk geen Saksische nederzetting, maar ontstaan als landgoed/leengoed van de bisschop van Utrecht, nadat deze in 1047 van de Duitse keizer de wereldlijke macht had verkregen over het graafschap Drenthe. In welk jaar precies de bisschop Deurze in leen heeft gegeven aan één van zijn dienstmannen of ridders uit zijn leger is (nog) niet uit bronnen te achterhalen. Deurze komt in beeld na de Slag bij Ane in 1227 en de daarop volgende wraak van de bisschop van Utrecht in 1228. De Drenten werden verplicht een klooster te bouwen, welk klooster uiteindelijk gestalte kreeg in Assen, maar waarbij ook Deurze in beeld kwam als mogelijke stichtingsplaats. Uit oorkonden hieromtrent blijkt dat Deurze een leengoed was, met als (onder) leenman Hako van Hardenberg. Otto van Bentheim, de feitelijke leenman, stemde in 1259 in met ruiling van goederen tussen zijn leenman Hake van Hardenberg en de abdis en het convent van het klooster Maria in Campis bij Coevorden, waarbij het klooster verkreeg:

“de landhoeve Durse, met den daartoe behoorenden molen, met de groenlanden, met de wateren, met de weiden en met alles, wat in de marke van Durse tot die hoeve behoort, mitsgaders de pacht van Nortwalde bij Rolde ten bedrage van vier ponden Groningsche munt 's jaars onder voorwaarde echter, dat 's Graven Kastelein, de Ridder Hermannus van Methete, uit gemelde hoeve jaarlijks op Allerzielendag (2 November) eene pacht van drie ponden, Groningsche munt zoude trekken.” (Tekst J S Magnin Kloosters in Drenthe)

In het erfbelastingregister van omstreeks 1450 worden de belastingplichtigen van dit gebied in drie groepen vermeld. De boeren van Sleen en Erm, te Zuid Sleen en de boeren van Noord Sleen. Een deel is op het kaartje van Erm vermeld.

Vermelde namen te Sleen:

Berend Nysing, Roelof Huising, Jan Albing, Herman Elsing, Tijdeman Moning, Roelof op Olde Wermink, Roelof Nye Wermink, Willem Paping, Jan Witting, Ludolf Olde Mulling, Wolter Nye Mulling, Geert Wijfelink, Werner Brunsing, Hindrik Eysing, Willem Having keuter. De overige zijn allen volle erven.

Zuid Sleen:

Arend Tyes Depthoren, Ludeken Gademing, Reyner Albing, Jan Wever keuter, Wolter Having, Hindrik Maurisius, Jan Flugging, Frederik Eyting, Talle Sleense, Jan Hubbelding, Eveking, Eysinck, Aemking en Reynke Lepels.

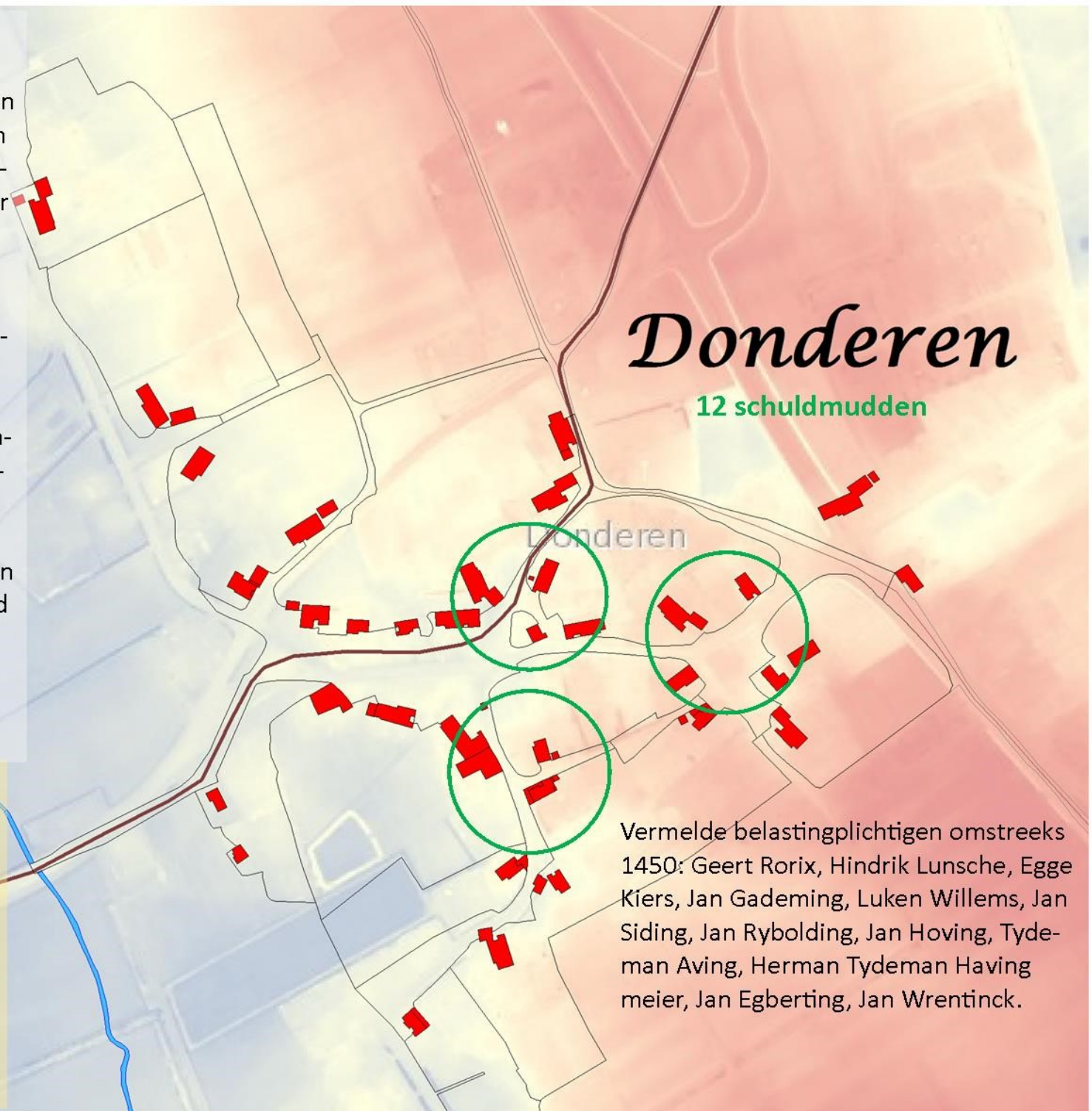
In 1379 had Jan Lepel, leen/dienstman van de bisschop van Utrecht, de tienden van Zuidsleen.

Sleen en Diphoorn op één kaart. Deze kaart geeft goed weer waarom de eerste Saksische bewoners van Sleen zich hier hebben gevestigd. Hoeves op de grens van de hoger gelegen gronden welke geschikt waren voor bouwland en de lager gelegen gronden voor wei – en hooiland. En verder onmetelijke vlakten met heide voor de schapen. Diphoorn en Sleen schijnen nauwe banden met elkaar te hebben gehad gezien de vrij brede schapendrift tussen beide nederzettingen.

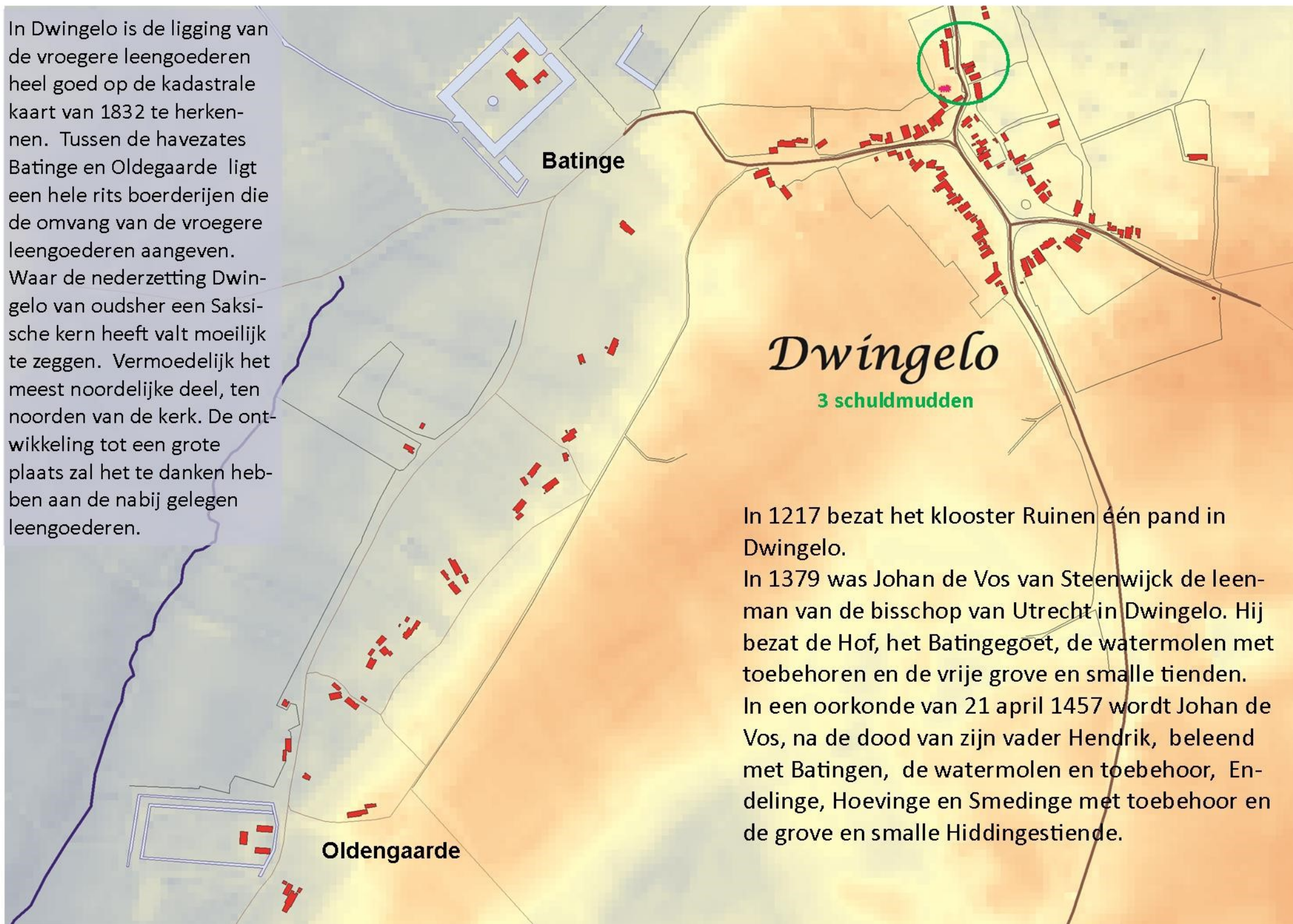
Gezien de vorm en ligging van Diphoorn zal het als leengoed zijn ontstaan, vermoedelijk in de periode tussen 1227, de slag bij Ane en 1330, toen de macht van de bisschop van Utrecht over Drenthe praktisch tot 0 was geslonken. In die periode heeft die bisschop door het uitgeven van lenen aan dienstmannen geprobeerd om zoveel mogelijk steun te krijgen om zijn macht te handhaven. Ook bij Erm moet dat het geval zijn geweest.

In 1276 wordt een Sieger van Donderen vermeld in een oorkonde van de bisschop van Utrecht. Deze Sieger zal als leenman goederen in Donderen hebben bezeten. Daar Donderen in de kern het beeld van een Saksische nederzetting weergeeft, zal het leengoed van Sieger buiten de oude begrenzing van de dorpsbegrenzing voor het jaar 1000 hebben gelegen. Het meest aannemelijk is dat de twee meest linksboven op de kaart aangegeven boerderijen de plek aangeven waar het leengoed lag, gelet ook op de vorm van de huiskavel. In 1330 bezit Syger het goed Ricbertinc, de Commandant van het huis Theutonicorum in Bunnen bezit het goed Hovinge in Donderen en bezit ook de tienden, de broers Ludolf en Rudolf van Donderen bezitten het tiendrecht van het kleine huis in Zuden, Allard bezit het goed Campinc in Donderen en Johannes van Donderen bezit het goed Altinc. Vermoedelijk lagen al deze goederen aan de noordkant van Donderen.

Het is mogelijk dat dit leengoed is ontstaan omstreeks het jaar 1227, toen de bisschop van Utrecht in hevige strijd was verwickeld met de Drentse boeren. De bisschop zocht overal naar hulp en het is niet ondenkbeeldig dat hij in deze omgeving hulp gekocht heeft bij zijn leenmannen van Bunne en Winde (Lunsche) door grond in leen te geven aan familieleden van deze leenmannen.

In Dwingelo is de ligging van de vroegere leengoederen heel goed op de kadastrale kaart van 1832 te herkennen. Tussen de havezates Batinge en Oldegaarde ligt een hele rits boerderijen die de omvang van de vroegere leengoederen aangeven. Waar de nederzetting Dwingelo van oudsher een Saksische kern heeft valt moeilijk te zeggen. Vermoedelijk het meest noordelijke deel, ten noorden van de kerk. De ontwikkeling tot een grote plaats zal het te danken hebben aan de nabij gelegen leengoederen.

In 1217 bezat het klooster Ruinen één pand in Dwingelo.

In 1379 was Johan de Vos van Steenwijck de leenman van de bisschop van Utrecht in Dwingelo. Hij bezat de Hof, het Batingegoet, de watermolen met toebehoren en de vrije grove en smalle tienden.

In een oorkonde van 21 april 1457 wordt Johan de Vos, na de dood van zijn vader Hendrik, beleend met Batingen, de watermolen en toebehoor, Endelinge, Hoevinge en Smedinge met toebehoor en de grove en smalle Hiddingestiende.

Echten

leengoed

Arlo

Steenbergen

Echten is in deel 2 al aan de orde geweest als leengoed. De nederzetting komt al voor op de lijst van schuldmudden en dat betekent dat het van Saksische oorsprong is. Een zeer kleine nederzetting, belast met een halve mude. Vanuit Salland (Ommen) is Echten de invalspoort naar Drenthe via een weg over de hoge delen langs het veen., welke door Steenbergen en ten Arlo loopt. Steenbergen was al bewoond voor het jaar 0 en van ten Arlo weten wij dat het erfgoed was van een zekere Theodgrim die het in het jaar 820 schonk aan de abdij van Werden. Ten Arlo zal daarna als leengoed in gebruik zijn gegeven aan de dienstman die in die tijd de motte of burcht in Echten bewoonde. Steenbergen zal in die tijd onbewoond zijn geweest, of de bewoners zijn hun erfrecht op het ouderlijk bezit ontnomen, zoals dat in die vroegste tijd van de bezetting door de Franken in meerdere Sallandse nederzettingen ook is gebeurd. In 1152 wordt het klooster Werden vermeld met inkomsten uit ten Arlo. In 1217 bezat de kerk van Ruinen in Echten één pand. Omstreeks 1300 had de Proosdij van St Pieter te Utrecht inkomsten van het huis Rammerinckote te Echten, 20 denarios Gronings. Omstreeks 1300 had de Proosdij van St Pieter te Utrecht ook inkomsten uit Echten van het Segherinc-huis, vier schepel mout, Groninger maat.

EMMEN

Emmen ligt niet aan of direct nabij een stroompje zoals Noord- en Zuidbarge en Westenesch. De vraag is dan of Emmen wel een Saksische nederzetting is of dat het pas is ontstaan nadat de Frankische bezetter deze plek in leen heeft gegeven aan een dienstman om hier een hofgoed te realiseren. Dit hofgoed kan dan worden gebruikt als decentraal bestuurscentrum en als overnachtingsplek voor reizigers van het centrale hof in Aken naar Groningen via Coevorden. Tevens ten behoeve van de voedselvoorziening en vooral bevoorrading van het leger. Het deel van Emmen in 1832 ten noorden van de kerk doet Saksisch aan en mogelijk lagen hier kwelwaterbronnen om in de waterbehoefte te kunnen voorzien. Aan de Westerstraat lag vroeger het Pallertje, een vijver waar altijd water in stond. De vijf boerderijen rondom de kerk en de boerderij die iets westelijker ligt plus het gebied van de oude dierentuin zal dan het hofgoed/landgoed/leengoed zijn geweest. Het westelijk deel als bouwland, ten oosten van de kerk de weilanden en daar achter de hooilanden. In 1832 waren de gronden ten oosten van de kerk in eigendom bij nazaten van schultenfamilies, afstammend van ridders. Het is niet uit te sluiten dat daar in eerste instantie een versterking in de vorm van een burcht heeft bestaan. De kerk zal in eerste instantie als een kapel voor het hofgoed zijn gebouwd en zal later tevens als kerk voor de gehele nederzetting dienst hebben gedaan.

De lichtgrijze ondergrond van deze kaart is de kadastrale situatie van 2016 waarop met iets dikkere lijnen de kadastrale begrenzings van 1832 zijn aangegeven met in rood en geel de gebouwen van 1832. De kleuren zijn uit het Actuele Hoogtebestand Nederland van blauw (lager) naar bruin (hoger).

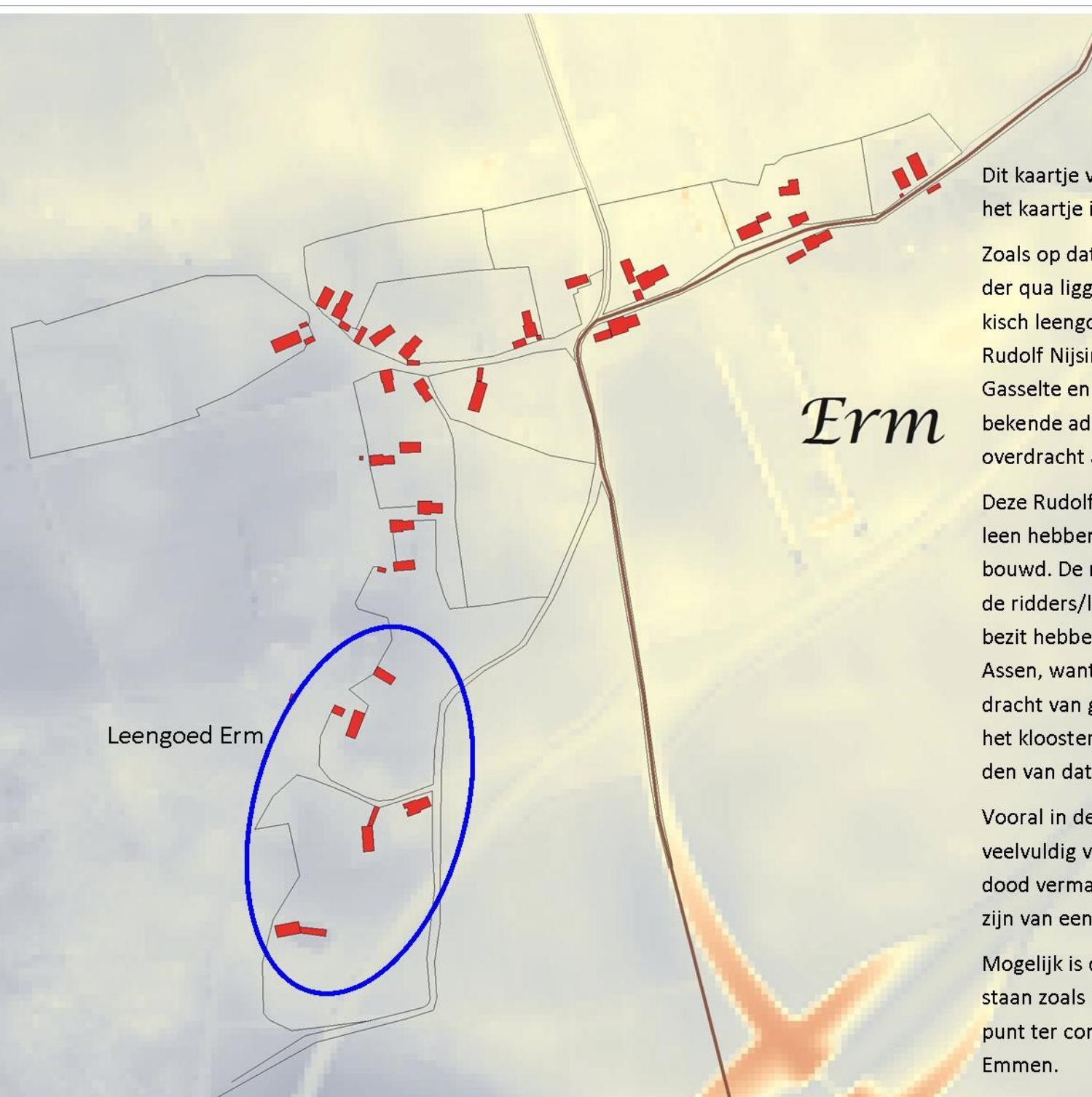
Emmen komt niet voor op de schuldmuddenlijst hetgeen zal betekenen dat het geen Saksische nederzetting is en dat het pas is ontstaan na de Frankische bezetting van Drenthe na 804.

Namen van belastingplichtigen vinden we in het erfbelastingregister van omstreeks 1450. Vermeld zijn : Roelof Wrensing, Willem Branding, Roelof Havinges, Geert Lusing, Willem Nye Rasing, Willem Smeding, 6 volle erven. Dan nog 7 keuters: Lubbert Smit, Roelof Stuve, Wolter Havinck, Geert Scroder Jan Stuve, Roelof Hont en Alpher van Schalckwijck. Totaal dus 13 erven in 1450.

Emmen

Vermoedelijke ligging van het hofgoed

Op 6 maart 1482 wordt Albert van Steenwijk tot de Schere uit zonderlinge gunst door de Bisschop beleend met het kerkerrecht van Emmen, Odoorn en Schonebeke, een vijfmarksleen.

Dit kaartje van Erm is een vergroting van een deel van het kaartje in deel 4.

Zoals op dat kaartje al is vermeld, doet het deel linksonder qua ligging van de bedrijven denken aan een Franckisch leengoed. Nu wordt in een oorkonde van 1302 een Rudolf Nijsinge van Erm vermeld, die met Jacob van Gasselte en Folkert van Peize en nog meer nazaten van bekende adellijke families, betrokken is bij een grondoverdracht als getuige.

Deze Rudolf Nijsing van Erm kan hier een stuk land in leen hebben gekregen, waarop hij een hoeve heeft gebouwd. De naam Rudolf wijst op een verwantschap met de ridders/leenmannen. Maar ook een klooster kan hier bezit hebben verkregen, In dit geval dan het klooster Assen, want in deze oorkonde is hij getuige bij een overdracht van grond door de markgenoten van Witten aan het klooster Assen. Rudolf kan dan leenman zijn geworden van dat verkregen goed.

Voor al in de eerste eeuwen na de kerstening kwam het veelvuldig voor dat bekeerden hun hele bezit voor hun dood vermaakten aan kerk of klooster om verzekerd te zijn van een goede plaats in de hemel.

Mogelijk is de kern van het Frankische leengoed al ontstaan zoals hierna bij den Hool is vermeld. Een steunpunt ter controle van de hoofdroute Coevorden-Emmen.

Het dorp **Een** voortgekomen uit het leengoed Eyen van de Bisschop van Utrecht.

Eind vorige eeuw verscheen "Heerschappen en meiers te Een", een artikel van Egbert Pelinck in Vergezichten op Drenthe, onder redactie van Paul Brood. Hierin staat elk erf beschreven volgens de nummering op het kaartje hiernaast. De achtergrond van dit kaartje is de kadastrale situatie van 1832 met het actuele hoogtebestand van heden.

In 2008 heeft de Historische Vereniging Norch het boek "Van Eden tot Heden" uitgegeven, de geschiedenis van het dorp Een. Ook hier was de eindredacteur Paul Brood.

In beide uitgaven wordt niet ingegaan op de vroegste geschiedenis van Een, het landgoed Eyen. Op deze website is het vooral de bedoeling om de oudste historie van de Drentse dorpen in beeld te brengen op basis van hetgeen daar nu van bekend is via vooral publicaties op internet van scans van oude archieven, zowel openbaar als particulier, als aanvulling en ook als verbetering op verschenen schriftelijke publicaties in het verleden.

Egbert Pelinck kwam wel tot de conclusie dat er iets bijzonders met de erven aan de hand moest zijn geweest, maar hij kon geen verklaring vinden voor de oorsprong van de vermelde leenrechten die hij tegenkwam. Hij had nog niet de beschikking over een computer om van internet maar helemaal niet te spreken, anders was hij er vast wel uitgekomen.

In deel 2 is het verloop van de bezitters van de leenrechten al vermeld. In dit deel een overzicht van de oudste te achterhalen gebruikers/bewoners van de erven.

Omstreeks 1450 zijn de volgende namen vermeld in het erfbelastingregister van de Bisschop van Utrecht:

(Redmer Alma, de 15e -eeuwse schattingslijst van Drenthe in DGT 1997)

Jan Bagiens, Rolof Lammens, Rolof Coseman, alle drie met een vol erf, Rolof Mages, Rolof Wickync, Hinryck Porting en Herman Sparing, deze vier met een half erf.

Belastingplichtige Jan Bagiens is te traceren als Johan de oude Knasse g/m Hendrikje Tymens Aving. Het betreft erf 8 genaamd Zyberthinge. In 1832 ten name van Steven Datema Suivering. De toevoeging Suivering verwijst naar Zyberthinge.

Rolof Lammens bezat vermoedelijk erf 2.

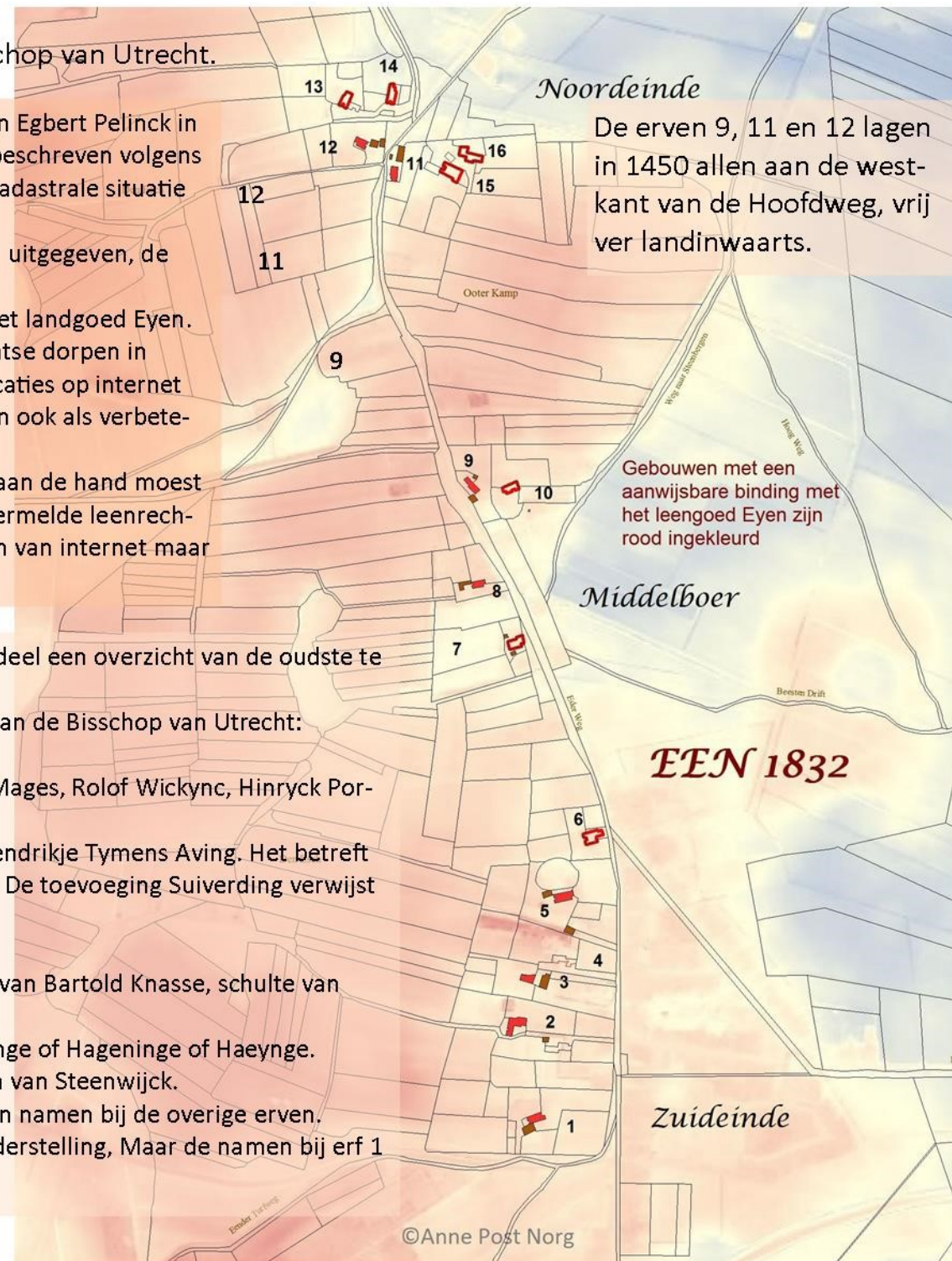
Rolof Coseman (ook als Kysemer vermeld) moet Roelof Knasse zijn, de vader van Bartold Knasse, schulte van Norch. Hij bezat erf 11, genaamd Willemynge

Rolof Mages = Roelof jonge Johans van Steenwijck op erf 12, genaamd Haddinge of Hageninge of Haeynge.

Rolof Wickync bezat erf 9 genaamd Werethinge. Zoon van Johan de jonge Azn van Steenwijck.

Hinryck Porting bezat vermoedelijk erf 1 op basis van het kunnen plaatsen van namen bij de overige erven.

Herman Sparing zal dan erf 5 hebben bewoond op grond van dezelfde veronderstelling, Maar de namen bij erf 1 en 5 kunnen ook worden gewisseld.

Een bekende bezitter van het leengoed Gasselte was in 1359 Wernbold van Gasselte, wiens dochter Lamme in dat jaar huwde met Arend Huys van Ruinen. Arend Huys was een zoon van Johan van Norch en Elisabeth van Steenwijk. Wernbold zelf was getrouwd met Wibbe van de Ghore van Steenwijk, dochter van Herdradus van de Ghore van Steenwijk. Voor 1400 werd er niet gehuwd tussen kinderen van Drentse eigerfde boeren en kinderen van de leenmannen en dienstmannen op de leengoederen. Na de vaststelling van het Drentse Landrecht in 1402, toen alle gronden weer gingen behoren tot een boermarke, dus ook de leengoederen, waren het de nazaten van de leenmannen die bijna alle voorname functies uitoefenden, zoals schulte en ette. Huwelijkskandidaten werden binnen deze families gezocht. We zien dan ook vele familiebanden tussen Drentse dorpen met een hoog Frankisch gehalte.

In het erfbelastingregister van omstreeks 1450 komen we de namen tegen van: Johannes Hoveking, Herman Hoveking, Frederik Tobing, Tydeman Plyter, Baye Wilting, Lambert Iddekinge, Hugo Bekinge, Baerle Bekinge, Jan Gortinge, Lambert Homynge, Wolter Huisink, Heyno Brands op Nye Reweerdig, Tideman Clinge, Herman Greve, Geert Pleiter, Albert Huising, Lubbert Renweerting, Jan Boering op Huising. Totaal 17 volle erven en 1 half erf (Hugo Beking)

Frankisch Gasselte heeft zich krachtiger ontwikkeld dan het Saksisch deel.

Gasselte

Saksisch Gasselte

12 schuldmudden

Links de kadastrale kaart van 1832 met het dorp Gasselte. We zien dat het dorp uit twee delen bestaat. Een oostelijk deel, gelegen aan het eind van een stroomdal en een westelijk deel, gelegen aan een wat hoger liggend stroomdal. Het lijkt erop dat het meest westelijke deel de oudste kern is en van Saksisch origine. Het oostelijk deel is het leengoed Gasselte, met de zuidelijkst gelegen boerderijen als oudste kern. De kerk is ongeveer in het midden tussen beide dorpsdelen gebouwd conform ook elders gebeurde. De gronden oostelijk van het leengoed/landgoed waren in 1832 nog eigendom van nazaten van vroegere leenmannen.

Het oude Saksische dorp heeft zich in de loop der jaren in oostelijke richting uitgebreid en het Frankische deel richting het noorden.

Het dorp Gieten op de kadastrale kaart van 1832 ziet er opvallend uit. Een grote spreiding van de ligging van woningen/bedrijfsgebouwen. Er zijn echter twee oude kernen te ontdekken die waarschijnlijk de eerste nederzettingen zijn van Saksische oorsprong. Nemen we Bonnen er ook bij dan zijn het er drie. De kerk zal omstreeks het jaar 1000 zijn gebouwd en staat op ongeveer gelijke afstand van deze drie oude kernen. Uit een oorkonde van 1225 blijkt dat een Steven van Gieten leenman was die in Gieten een leengoed bezat. De kern van dat leengoed moet de kerk en omgeving zijn geweest, door latere generaties uitgebreid in Noordelijke en zuidelijke richting. Ook Gieten zal dus in 1832 een bevolking hebben gehad die deels Saksische voorouders heeft en deels Westfaalse voorouders. Ook de Veenhof, oostelijk van Bonnen, is als leengoed ontstaan. Zie een later deel.

Gieten

12 schuldmudden

In het register van belasting op de erven van omstreeks 1450 komen we de volgende namen tegen: Hindrik Eberinge, Dibbold Lattering, Jan Ensing, Ludeken Kamping, Herman Oldehuizing, Egbert Hoving, Jan Eninge, Jan Eysinge, Arend of Jan Hoent, Roelof Ubbe. 9 volle erven en een klein erf.

In het register van 1450 komen we Bonnen tegen met de vermelding "Bonnen ende sal staen bij Geten". Vermelde namen: Jan Westebring, Herman Camping, Otte Camping, Herman Woldering, Bruen Scroder, Egbert Mensing, Lubbert Westebring, Jan Hoving en Willem Westebring. Totaal 7 volle erven en 2 halve erven.

Bonnen

12 schuldmudden

In een oorkonde van 1245 wordt ridder Rudolf van Langelo vermeld met bezit in Langelo. Eveneens Hermannus van Voorst. Uit latere oorkonden is af te leiden dat beide zwagers moeten zijn en verwanten zijn van de prefect van Groningen, evenals de ridder Rudolf van Norg. Tussen 1320 en 1330 worden beide namen nogmaals vermeld, maar dat moeten dan nakomelingen zijn. Omstreeks 1300 had de Proosdij van St Pieter te Utrecht inkomsten uit Langelo van één huis, 20 denarios Daventri en als extra inkomsten drie libras Groniensis. Omstreeks 1330 bezat het Domkapittel Utrecht een huis in Langelo, met Herman van Voorst vermeld als leenman. Daarna komen deze namen niet meer voor in relatie tot Langelo. De in 1450 vermelde namen Nijding en Lunsinck doen vermoeden dat er een relatie bestaat met Westervelde. Vermoedelijk heeft Otto van Norch. De leenrechten in Langelo verworven.

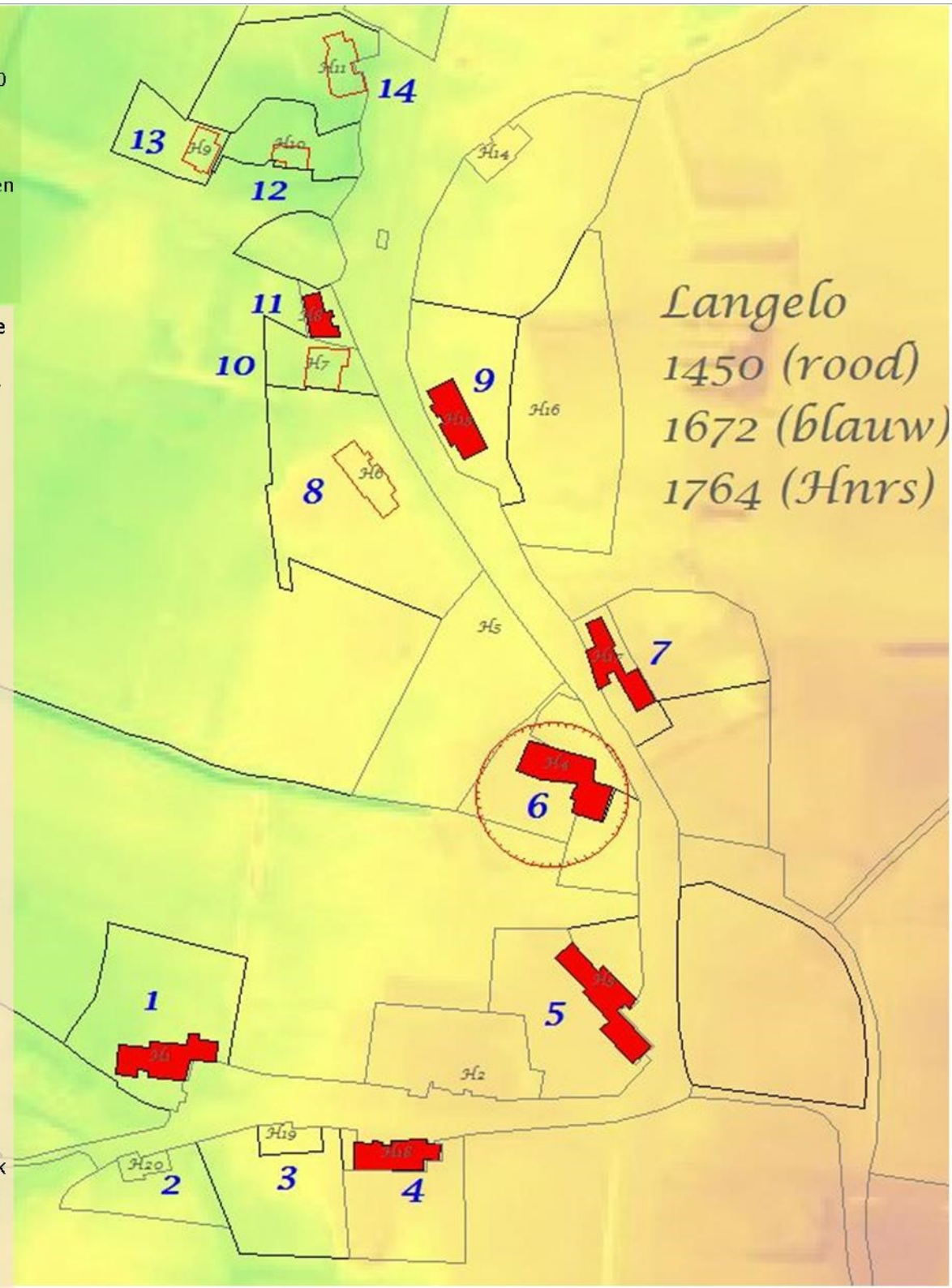
Langelo ligt vrij ver van het diep, maar toch zal er voldoende water zijn geweest voor de dagelijkse behoeften van mens en dier. Vermoedelijk zal Langelo een oorspronkelijke nederzetting zijn van voor de zogenaamde Saksische volksverhuizing rond 450 na Christus. De kern van de nederzetting moet gelegen hebben rond het kruispunt Hoofdweg-Schoolbrink., waar rond 950, 4 erven moeten hebben gelegen.

Op grond van een besluit van de Duitse keizer op de Rijksdag van 944 werden die 4 bedrijven belast met het betalen van een schuld mudde

Na het jaar 1000 en voor 1245, heeft de bisschop van Utrecht bij Langelo grond in leen gegeven aan een Ridder Rudolf en aan een Hermannus van Voorst, die vermoedelijk met een zuster van Rudolf was getrouwd. In 1250 wordt een A van Langelo genoemd als getuige in een oorkonde die betrekking heeft op Ruinen. Verder komt een ridder van Langelo niet in beeld. Van Voorst komt alleen voor in de twee oorkonden met betrekking tot het hebben van leengoed in Langelo. Hij zal hier waarschijnlijk niet gewoond hebben en een meier zal de bedrijfsvoerder zijn geweest.

De plaats van het oorspronkelijke onderkomen van Rudolf is niet aan te geven, maar het groepje boerderijen (1 t/m 6 op de kaart) op de hoek Hoofdweg en Westerstraat kunnen op grond van later vermelde gegevens worden aangemerkt als vervanging van het in 1245 vermelde leengoed van Rudolf en Hermannus. De bedrijven 7 en 9 kunnen een latere uitbreiding van het leengoed zijn. Het is niet uit te sluiten dat onder deze bedrijven ook vervangers van de in 1379 vermelde leengoederen "ten noorden van de Nyer AE" en "het goed dat Evert van Wilre (de Wilde) van Heer Heyne plach te houden" bevinden.

Omstreeks 1450 vinden we in het erfbelastingregister de volgende namen: Albert Nyding, Wilte Rund (Ronds?), Sieger, Egbert Nyding, Abel Ronds, Herman Lensinck, (Lunsinck?), Roelof Kalves. De op de kaart rood gekleurde bedrijven geven de plaats aan waar in 1450 die erven zullen hebben gelegen. Allen volle erven, behalve erf 11. Omdat in het schuld muddenregister Langelo samen met Peest voor 7 mudden wordt aangeslagen moet er dus één erf zijn die half gewaardeeld is in Langelo en in Peest de andere helft. Erf 11 zal het erf van Sieger zijn geweest. Op de erven 5 en 6 zullen de Nijdings hebben verbleven. Die erven komen later nog als leengoed voor. Vermoedelijk verbleven Wilte en Abel Ronds of Rund op de erven 1 en 4, of 7 en 9. Herman Lunsinck en Roelof Kalves dan 7 en 9 of 1 en 4. Een duidelijke verwantschap met later vermelde namen op die erven in belastingregisters is niet aan te geven.

In een oorkonde van 20 oktober 1302 opgenomen in het oorkondenboek van Groningen en Drenthe onder nummer 215, komen Saspold en Rudolf van Loon voor, samen met markgenoten van Witten die grond overdragen aan het klooster te Assen. Onder die anderen ook Hendrik van Norch. Als eerste getuige Heer Wicher van Steenwijk, uit het geslacht van Norch stammend. Alles duidt er op dat Saspold en Rudolf leengoederen hadden in Loon. Deze kunnen zij op twee manieren hebben verkregen; of eerst een stuk grond verkregen waarop zij een hoeve hebben gebouwd, of een hoeve met land hebben verkregen dat door een bekeerde Saksische boer bij zijn dood is vermaakt aan een klooster of kerk. Uit een oorkonde van 1152 blijkt dat het klooster Werden inkomsten had uit een hoeve in Loon. In 1150 is bisschop Hartbert van Wierum overleden. De Heren van Norch zijn verwant aan deze bisschop en het is niet uit te sluiten dat een nazaat (Rudolf) in Loon een leengoed heeft verkregen. Voor het zieleheil van deze bisschop kan bepaald zijn dat het klooster Werden uit dit leengoed bepaalde inkomsten zal ontvangen. De plaats waar het leengoed lag is (nog) niet aan te wijzen.

